

ml. Valdai

Autorė

1985. V. 13.

UDK 202(474.5)

Degintiniai žirgų kapai Skubėtų (Šalčininkų raj.) X—XII a. pilkapyne

Kuncienė O.

1. Įvadas. Tyrinėjant rytų Lietuvos pilkapius, be žmonių juose neretai aptinkama ir žirgų kapų, kurie jau seniai patraukė tyrinėtojų dėmesį. Bene daugiausia senovės lietuvių žirgų kapams vietos savo darbuose paskyrė R. Volkaitė-Kulikauskienė¹. Tačiau nemažą indelį į šių kapų tyrinėjimų istoriją įnešė ir A. Tautavičius². Jis, domėdamasis rytų Lietuvos gyventojų materialine ir dvasine kultūra bei etnine priklausomybe, nepaliko nuošalyje ir žirgų kapų, panagrinėjo jų laidoseną, radinius, išryškino jų savitus bruožus, chronologiją.

Žirgų laidojimo papročiai m. e. II tūkstantm. pradžioje atskirose Lietuvos dalyse buvo skirtingi. Pvz., centrinėje ir pietvakarių Lietuvoje žirgus laidojo nedegintus, atskirai nuo raitelio, net dažnai skirtingoje kapinyno dalyje (Veršvai, Ruseiniai, Pakapiai, Pakalniškiai). Tuo tarpu centrinėje Zemaitijoje vietoje žirgo į raitelio kapą dėdavo tik jo dalis: galvą, kartais ir galūnes. Tokią laidoseną kai kurie tyrinėtojai sieja su žirgų aukomis³, o dar kiti vadina simboliniais žirgų kapais⁴. Rytų Lietuvoje žirgai X—XII a. jau buvo deginami, jų palaikai užkasami pilkapiuose. Daug papildomų duomenų apie arklių deginimo paprotį šioje Lietuvos dalyje davė 1979—1980 m. autorės tyrinėtas Skubėtų km (Šalčininkų raj.) pilkapyne⁵.

Straipsnio tikslas — išanalizuoti Skubėtų pilkapyne aptiktus degintinius žirgų kapus, nustatyti jų chronologiją, parodyti pilkapių supylimo konstrukciją, kapo įrengimo struktūrą, panagrinėti radinius ir palyginti visus šiuos duomenis su kitų vienalaikių rytų Lietuvos pilkapių duomenimis. Taip pat bandyta išryškinti buvusių žirgų priklausomybės klausimą.

2. Pilkapių vieta ir jų struktūra

Skubėtų pilkapyne yra 45 km į pietus nuo Vilniaus ir 3,5 km nuo Šalčininkėlių, miške, abipus kelio Šalčininkėliai—Skubėtų km. Pilkapius vietiniai gyventojai vadina „prancūzkapiais“ arba „švedkapiais“. Juose, pagal žmonių pasakojimus, palaidoti mūšio metu žuvę kariai ir jų žirgai.

Pilkapyne įrengtas neaukštoje smėlingoje kalvelėje, miške, iš pietvakarių pusės jį juosia neaukštas ilgas pylimas (1 pav.), už 0,5 km slėniu, kuriame įsikūręs Skubėtų km., teka Visinčios upelis.

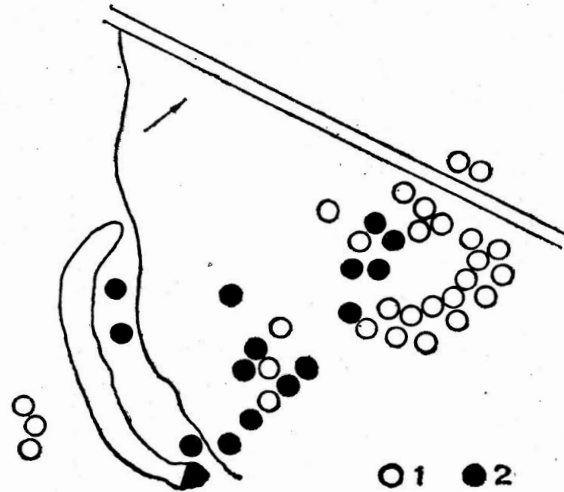
Iki tyrinėjimų čia buvo išlikę dar 43 pilkapiai, kurie susiskirstę į 2 grupes. I grupės pilkapių buvo pietinėje dalyje, abipus miško keliuko, vedančio į Ciaukšlių km. Dabar jau per šią vietą nutiestas naujas kelias į Šalčininkus. Šios grupės pilkapiai buvo 50—60 cm aukščio ir 8—12 m skersmens, suploto pusrutulio formos. Daugumos pilkapių sampilai išsisklaidę ir suplokštėję.

Antrosios grupės 27 pilkapiai išsidėstę abipus kelio Skubėtai—Šalčininkėliai. Šie pilkapiai žymiai didesni, iki 2 m aukščio ir 10—14 m skersmens. Jie visi, tiek I, tiek II grupės, buvę apkasti grioviais ar duobėmis, kurių pėdsakai buvo žymūs jau žemės paviršiuje.

1979 ir 1980 m. buvo ištirta 15 abiejų grupių pilkapių.

Pilkapiai supilti iš smėlio neišlygintoje žemėje, todėl jų pagrindas — juodas 10—15 cm storio su degėsiomis ir angliukais žemės ruoželis buvo nelygus, dažnai vienas kraštas keliais centimetrais aukštesnis (1, 2, 8, 12,

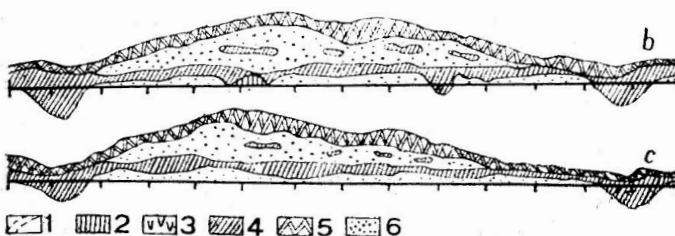
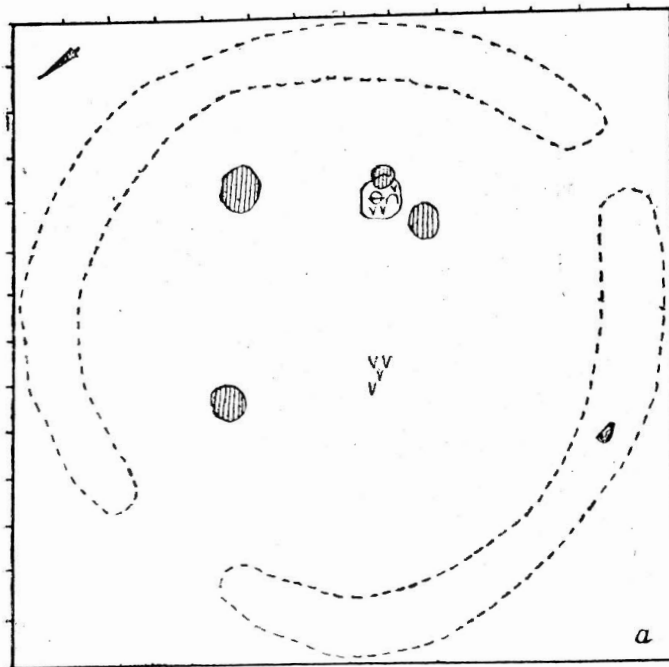
13, 14) arba vidus iškilęs, įdubęs ar vingiuotas (5, 6, 9, 11, 15). Viršum šio sluoksnelio supiltas 60–80 cm ar net iki 120 cm storio šviesaus smėlio sampilas, kurio įvairiose vietose, kaip ir kituose rytų Lietuvos pilkapiuose, pastebėta smulkių angliukų ar degėsių liekanų. Dar kai kuriuose (3, 6, 9, 12) pilkapiuose įvairiame gylyje išryškėjo atskiros 50×75, 80×80, 150×150 cm dydžio juodos degėsingos žemės dėmės. Kai kuriuose sampiluose tokių dėmių būvę po 2 ir daugiau. Pvz., 2 tokios ryškios dėmės buvo matyti pilk. 6, 4 — pilk. 9 (2 pav.) Jose buvo rasta tik daug degėsių. Dalis tokių dėmių buvo tuščiuose pilkapiuose, o dalis arti kapų. Panašus reiškinys, kai dėmės ryškiai išsiskiria sampiluose, pastebėtas ir kituose

1 pav. Skubėtų (Salčininkų raj.) X—XII a. pilkapyno situacijos planas. 1 — netyrinėtieji pilkapiai, 2 — tyrinėtieji pilkapiai

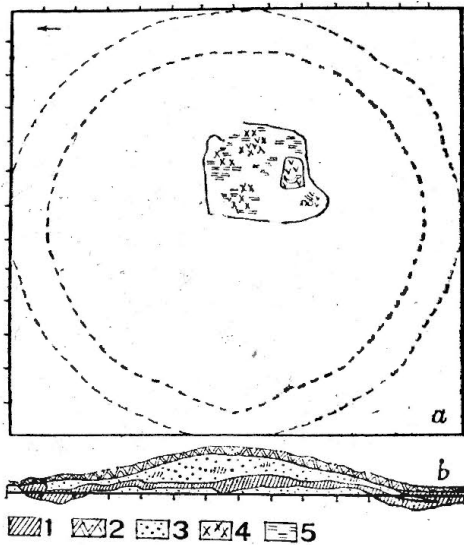
rytų Lietuvos pilkapyuose (Grigiškės, Pamusiai, Kretuonys ir kt.)⁶. Tai, be abejo, susiję su žmonių bei žirgų laidojimo apeigomis.

Visi pilkapiai apie sampilo pagrindą, kaip jau buvo pažymėta, buvo apkasti grioviais arba 6 pailgomis duobėmis. Grioviai nevienodi. Pilkapius daugiausia juosė vienas ištisinis griovys (3 pav.) (1, 2, 3, 4, 7, 8, 11, 13) arba griovys, kurį skyrė 2,5 m tarpas (14), ar net 2 tarpai (6, 9, 12) (2 pav.), tarsi atskiri grioviai. Šių griovių plotis ir gylis nevienodas, net ir tame pačiame pilkapyje. Pvz., pilk. 4 pietinėje pusėje jis siekė iki 1,6 m, o pietvakariniame kampe buvo tik 50–60 cm pločio. Panašus jo ir gylis — šiaurinėje pusėje 100 cm, pietinėje — 65 cm. Tačiau daugumos griovių plotis buvo 1–1,5 m, gylis 50–60 cm.

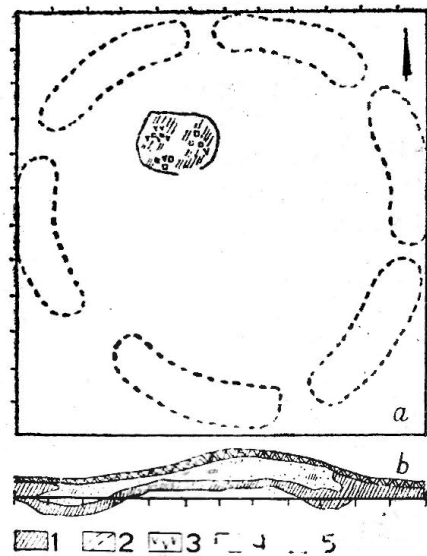

2 pav. Pilkapis Nr. 9. a — griovių, kapų ir juodos žemės dėmių išsidėstymas; b — pilkapiro pietinis pjūvis. 1 — griovio kontūras, 2 — juoda žemė, 3 — degintiniai kaulai, 4 — juoda su degėsiomis žemė, 5 — velėna, 6 — smėlis; c — pilkapiro vakarinis pjūvis

Duobės, juosiančios pilkapius, taip pat nevienodo ilgio, pločio ir gylio. Pvz., pilk. 5 jos buvo 6—6,5 m ilgio, 2—2,5 m pločio ir 50—60 cm gylio (4 pav.). Tarpai nevienodi, nuo 0,5 iki 2,5 m. Pilk. 15 — 4—5 m ilgio, 1,5—1,6 m pločio, 50 cm gylio, tarpai tarp jų 50 cm, tuo tarpu pilk. 10 — duobės dar trumpesnės: 3—3,5 m, plotis — 1—4 m, gylis 50—60 cm, tarpai tarp jų 0,75—2 m.

3 pav. Pilkapis Nr. 2. *a* — griovys ir kapo vieta, *b* — pilkapijo pjūvis, 1 — juoda su degėsiiais žemė, 2 — velėna, 3 — smėlis, 4 — degintiniai kaulai, 5 — degėsiiai

4 pav. Pilkapis Nr. 5. *a* — duobių išsidėstymas ir kapo vieta, *b* — pilkapijo pjūvis, 1 — juoda su degėsiiais žemė, 2 — duobių kontūrai, 3 — degintiniai kaulai, 4 — smėlis, 5 — puodų šukės

Grioviai ir duobės iš aplinkinio tereno išsiskyrė juoda žeme, kurioje pasitaikydavo degėsių bei angliukų ir net kapų. M. e. I tūkstantm. pabaigoje bei II pradžioje grioviais apkasdavo ir kitus rytų Lietuvos pilkapius, nepaisant to, ar juose palaidoti žmonės, ar žirgai. Labai analogiški grioviai pastebėti Kretuonių (Svenčionių raj.) pilkapiuose, kuriuose surasta tik žmonių kapų⁷.

3. Kapo vieta pilkapyje ir jo įrengimas

Iš 15 Skubėtuose ištirtųjų pilkapių 11 buvo su kapais, o 4 tušti (6, 7, 12, 14). 1979 m. atidengtus kapus beveik visus autorė priskyrė žmonėms⁸, nes dalis jų buvo be įkapių, be to, nebuvo ištirti sudegę kauliukai. 1980 m. tęsiant pilkapyno tyrinėjimus, kapuose buvo aptikta tik žirgo aprangos reikmenys bei pjautuvai, dėl to ir kilo abejonė, ar čia žmonių kapai. Šiai abejonei išsklaidyti visi kaulai iš 1979—1980 m. tyrinėtų kapų buvo perduoti į Vilniaus V. Kapsuko universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir embriologijos katedrą ištirti. Juos ištyręs, doc. G. Česnys nustatė, kad tarp sudegusių kauliukų jokių žmogaus kaulų lūžgalių aptikti nepavyko⁹. Todėl manoma, kad čia buvę palaidoti žirgai. 1951 m. A. Tautavičius, žvalgydamas Šalčininkų raj. archeologinius paminklus, aplankė ir Skubėtų pilkapyną, kuriame pastebėjo šviežiai suardytą pilkapį. Jį patikrinęs, surado smulkių degintų kauliukų, geležinę ylą, geležinį įteriamąjį peiliuką ir žalvarinį diržo apkalą¹⁰. Atrodytų, kad čia buvęs žmogaus kapas, bet ar jų buvę daugiau, neaišku.

Ištirtieji žirgų kapai koncentravosi įvairiose pilkapijo vietose, daugiausia ant pagrindo (1, 2, 3, 4, 8, 9), sampile (10, 11) ir net griovyje (13). 9 pilkapiuose buvo po 1 kapą, o 2 — po 2 (3, 4).

Kapus pagal įrengimo struktūrą galima išskirti į 3 atskiras grupes.

I grupėi priskirtini kapai, kurių sudegę kaulai kartu su žymia laužo liekana pilkapyje išbarstyti gana dideliuose, $1 \times 1,5$, $1,6 \times 2$ m, plotuose: degėsiais, smulkiais angliukais (2, 3, 4, 5). Kaulų nedaug, bet jie daugiau koncentruojasi vienoje ar kitoje kapo dalyje. Pvz., pilk. 4 keliolika kauliukų pabarstyta $1,25 \times 2,1$ m dydžio plote, bet jų žymiai daugiau sukaupta šiaurinėje dalyje, o pilk. 2 nedidelis kaulų kiekis išbarstytas dar didesniame, $2,5 \times 3$ m dydžio, plote (3 pav.). Žemė, kurioje buvo kaulai, vietomis rausva, tarsi perdegusi. Daugiausia kauliukų supilta šios dėmės pietinėje pusėje, prakastoje 60×50 cm dydžio duobutėje. Kaulai čia išrinkti švarūs ir tarp jų sudėti apdegę geležiniai daiktai: pjautuvas ir diržo sagtis, o už 60 cm toliau dėmės pakraštyje — neapdegę geležiniai žąslai. Duobutėje po kaulais buvo užtikta dar nesudegusio gyvulio, greičiausiai, arklio, stuburo dalis¹¹. Duobutė, kurioje buvo supilti kaulai, buvo 30 cm gylio, o dėmė, kurioje išbarstyti sudegę kauliukai ir degėsiai su angliukais, — 10 cm.

Pirštūsi mintis, kad aprašytame pilkapyje galėjo būti čia pat vietoje sudegintas ir užkastas žirgas. Tačiau ryškių buvusios laužavietės pėdsakų: sudegusių rąstų, stambių anglių liekanų ir pagaliau tiršto storo degusių sluoksnio, išskyrus vietomis perdegusią, raudoną žemę, nebuvo rasta. Rytų Lietuvos pilkapiuose (Didžiuliuose, Šveicaruose) laužaviečių aptikta, bet jose žymūs pėdsakai sudegusių rąstų ir storas degusių sluoksnis¹². Taigi manytina, kad žirgas šiame pilkapyje nebuvo degintas vietoje, o kažkur atskiroje laužavietėje. Bet tada kyla klausimas, iš kur kape atsirado raudona perdegusi žemė? Ji galėjo patekti pernešant sudegusio žirgo liekanas iš laužavietės į pilkapį.

Panašiai įrengtas ir pilk. 3 kapas 1, kur sudegę kauliukai išbarstyti $1,5 \times 2$ m dydžio plote. Kiek daugiau jų buvo supilta kapo centre, o tarp jų gulėjo 2 apdegusios geležinės diržų sagtys.

Siai grupei priskirtinas ir kapas iš pilk. 5, kur sudegę kauliukai kartu su nežymia laužo priemaiša taip pat išbarstyti $2 \times 1,75$ m dydžio plote. Kartu su kauliukais visame plote buvo išmėtytos smulkios 3 ar 4 lipdytų puodų šukelės (4 pav.). Kaulai ir puodų šukės susimaišę su žemėmis 20—25 cm gylyje.

Puodų šukės žirgų kapuose buvo retas reiškinys. Tai, greičiausiai, susiję su tuo pačiu, kaip ir žmogaus, laidojimo ritualu. Tik puodai nepadėti, o sudaužyti ir jo smulkios šukės išbarstytos visame plote. Puodo šukės išsibarsčiusios dideliame plote su keliais sudegusiais kauliukais buvo ir pitk. Nr. 8. Tik čia jos priklausė vienam puodui.

Keramika žirgų kapuose aptikta Jaroslavlivo Pavolgyje, bet ten su žirgu neretai būna palaidotas ir žmogus¹³.

II grupėi priskirtini kapai, kuriuose aptikta labai nedaug kaulų: kartais vos keli kauliukai palaidoti gana dideliame ($1,5 \times 1,8$, 1×2 m), o kartais ir mažesniuose (70×60 , 50×60 cm) ploteliuose (8, 9, 10, 13, 15). Pvz., pilk. 15 buvo tik 5, o pilk. 10 — 4 sudegę kauliukai, bet jie dažnai buvo įvairiose kapo vietose. Pvz., pilk. 9 geležinių žąslų dalis buvo kapo centre, pilk. 10 geležiniai dvinariai žąslai — irgi centre. Panašiai buvo ir kituose pilkapiuose.

Labai panašūs degintiniai kapai aptikti Kapitoniškėse (Kaišiadorių raj.). Pvz., pilk. 20 ant pilkapio pagrindo rytiniame pakraštyje pasėti apdegę žąslai ir keli sudegę kauliukai¹⁴. Stakuose (Šalčininkų raj.) pilk. 8 kapą sudarė taip pat vos keli sudegę kauliukai ir žirgo aprangos reikmenys: balno kilpos, žąslai; pjautuvas¹⁵, nedaug blogai sudegusių kaulų buvo ir Katkuškėse (Šalčininkų raj.), pilk. 6¹⁶.

III grupę sudaro kapai, kuriuose sudegę kauliukai su nežymia laužo priemaiša supilti į nedidelę duobutę (1, 11). Pvz., pilk. 11 sampilo piet-

vakariniame šone, netoli griovio, 40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus iškasta 60 cm skersmens ir 30 cm gylio dubens formos duobutė. Ji visa nuo pat viršaus iki apačios buvo užpildyta sudegusiais kauliukais, kurie susimaišę su nedideliu kiekiu degėsių ir angliukų. Tarp kaulų duobutės centre sudėta apdegusi žirgū būdinga apranga — balno kilpos, žąslai su laužtukais, grandelės, kamanų apkalai, skambaliukas ir sagtys.

Panašiai įrengtas kapas ir pilk. 1. Duobutė buvo iškasta ant pilkapijo pagrindo. Ji pailga, 70×100 cm dydžio ir 25 cm gylio. Sudegę kaulai buvo išbarstyti visame šiame plotelyje, bet ypač jų daug buvo pietrytiniame duobutės šone. Pažymėtina, kad čia buvo supilti labai nevienodai sudegę kaulai. Dalis jų pavirtę tiesiog pelenais, o kiti tik apdegę. Tarp kaulų nemažai degėsių. Iš įkapių minėtini tik geležiniai žąslai, gulėję tarp didesnio kaulų kiekio. Žąslai apdegę nevienodai.

Tokie žirgū kapai, kai kaulai supilti į duobutę kartu su daiktais, yra retesnis reiškinys. Daugiau vyrauja kapai dideliuose plotuose arba sudėti su įkapėmis, keliais kauliukais arba be jų. Pvz., Pabarėje (Šalčininkų raj.)¹⁷ buvo užkasti vien daiktai be jokių kaulų pėdsakų.

Supilti sudegusius kaulus į nedideles duobutes labiau yra būdinga žmonių kapams. Paanalizavus degintinius žirgū kapus, susidaro įspūdis, kad žirgū deginimo ir laidojimo apeigos mažai kuo skyrėsi nuo žmonių laidojimo papročių. Žirgas taip pat dažniausiai buvo sudeginamas atskirai laužavietėje, kartu su apranga, kita aprangos dalis buvo įmetama tiesiog į kapą nedeginta. Sudegę kaulai buvo išrenkami iš laužavietės ir palaidojami atskirame pilkapyje.

4. Įkapės

Skubėtų pilkapyne radinių negausu (žr. 1 lent.). Tai buvo kukli žirgū apranga: žąslai, balno kilpos, diržų sagtys, kamanų apkalai, žvangučiai. Kapuose kartu su žirgo aprangos reikmenimis surasta ir pjautuvų.

Kai kurios įkapės buvo apdegusios, kitos apdegusios tik iš dalies, o kai kurios ir visai ugnyje nebuvusios.

3.1. Geležiniai žąslai. Tarp radinių daugiausia yra geležinių žąslų. Jie yra dvejopi — dvinariai ir trinariai. Vyrauja dvinariai žąslai (1, 10, 11, 15) su paprastais ir vytiniais nareliais.

3.1.1. Žąslai su paprastais nareliais terasti dvejį (1, 11). Jų nareliai stori, keturkampio pjūvio ir užsibaigia nedidelėmis, 2,5 cm skersmens apvaliomis kilpelėmis, kurių viršuje dar įnerta po 1 grandelę (pav. 5:3). Pilk. 1 surastųjų žąslų nareliai nevienodo ilgio, vienas turi 13,5 cm, o kitas tik 9,5 cm ilgio.

Lygiai tokios pat formos žąslų nemažai rasta Gnezdovo pilkapiuose¹⁸, taip pat ir Kaliningrado srityje, Klincovkos plokštiniame kapinyne¹⁹.

3.1.1.a. Pilk. 11 surasti tokios pat formos žąslai, bet jie buvo su laužtukais (pav. 6:7). Be to, nuo aprašytųjų jie skyrėsi dar tuo, kad jų nareliai buvo vienodo (11 cm) ilgio. Laužtukai buvo apvalūs, tiesūs, galai puošti skersiniais ranteliais.

Tokios pat formos ir su tokiais tiesiais, kaip Skubėtiškių, laužtukais dvinarių žąslų yra rasta Zeziulkoje (Minsko sr.)²⁰. Su tiesiais laužtukais, bet kiek platesniais ir puošnesniais, aptikta ir rytų Lietuvos pilkapiuose²¹, taip pat senosios Rusijos m. e. IX—XII a. laidojimo paminkluose²² bei Lenkijoje, kur jie priskiriami retam X—XII a. žąslų tipui²³.

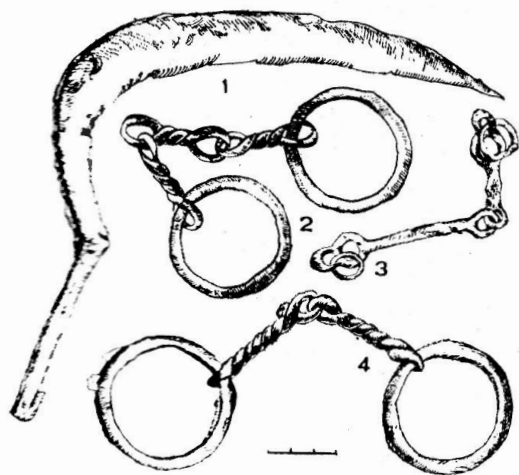
Pažymėtina, kad žąslai su laužtukais Lietuvos archeologinėje medžiagoje užėmė žymią vietą. Jų ypač daug rasta centrinės Lietuvos žirgū kapuose. Čia surastų žąslų laužtukai prilygsta meno kūriniams. Tai buvę geležiniai, žalvariniai ir net kauliniai įvairiai

ornamentuoti, kai kurie padengti sidabru, o kita dalis — net su skulptūriškai atvaizduotomis žirgų galvutėmis²⁴. Tuo tarpu rytų Lietuvoje surastieji žąslai buvo paprastesni.

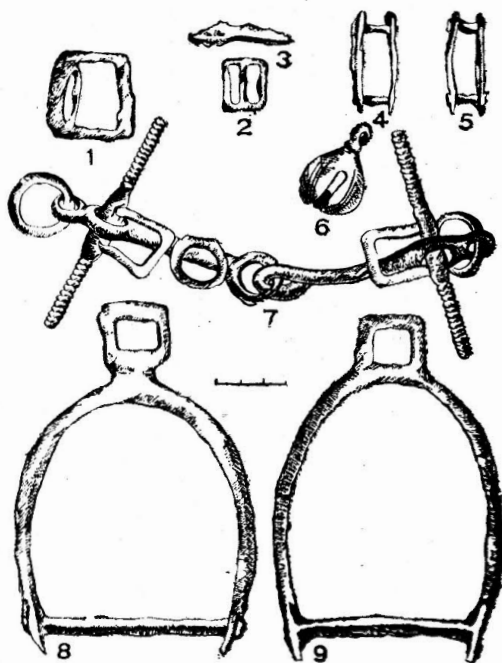
1 lentelė. Skubėtų pilkapyno kapų tipai ir radiniai

Pilkapio Nr.	Kapų skaičius	Duobės dydis, m	Kapų grupė	Įkapės							Pastaba
				balno kilpos	žąslai	apkalai	skamblučiai	sagtys	pjautuvai	keramika	
1	1	1×1,7	III	—	1	—	—	—	—	—	
2	1	2,5×3	I	—	1	—	—	1	1	—	
3	2	1,5×2	I	—	—	—	—	2	—	—	
4	2	2,1×1,75	I	—	—	—	—	—	—	—	
5	1	1,75×2	I	—	—	—	—	—	—	—	puodo šukės
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	tuščias
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	tuščias
8	1	1,8×1,5	II	—	—	—	—	—	—	—	puodų šukės
9	1	0,7×0,8	II	—	1	—	—	—	—	—	
10	1	0,5×0,6	II	—	1	—	—	—	—	—	
11	1	0,6×0,6	III	2	1	2	1	2	—	—	
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	tuščias
13	1	1,2×1,1	II	—	1	—	—	—	1	—	
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	tuščias
15	1	1×2	II	—	1	—	—	3	1	—	
Iš viso				2	7	2	1	5	3		

I grupės kapas — duobėje daug degintų kaulų, išbarstytų visame plote; II grupės kapas — keli deginti kauliukai, dažniausiai padėti prie įkapių; III grupės kapas — kaulai supilti į nedidelę duobutę.

5 pav. Geležiniai radiniai iš įvairių pilkapių. 1, 2 — pjautuvai ir žąslai iš pilk. 13, 3 — žąslai iš pilk. 1, 4 — žąslai iš pilk. 10

6 pav. Radiniai iš pilkapio Nr. 11. 1, 2 — geležinės sagtys, 3 — geležinio dirbinio fragmentais, 4, 5 — neaiškios paskirties geležiniai dirbiniai, 6 — žalvarinis žvangutis, 7 — geležiniai žąslai su laužtukais, 8, 9 — geležinės balno kilpos

3.1.2. Žąslų su didelėmis grandimis galuose rasta dvinarių ir trinarių. Nareliai paprasti ir vytiniai. Pilkapiuose 2 ir 15 surasti žąslai buvo su paprastais nareliais, kurių pirmieji trinariai. Jų nareliai suploto apvalaus pjūvio, gulsčios „s“ raidės formos ir sujungti trumpu tokios pat formos nareliu. Galuose įnertos 5 cm skersmens grandys. Pilk. 15 rastų žąslų forma neaiški. Jie apgadinti korozijos.

Tokios pat formos yra žąslai su vytiniais nareliais. Pilkapyje 10 jie buvo dvinariai (pav. 5 : 4), pilkapyje 13 — trinariai (pav. 5 : 2).

Šios formos žąslai tiek dvinariai, tiek ir trinariai plačiai paplitę visoje Lietuvoje.

3.2. Balno kilpos. Jos terastos tik 2 (pilk. 11). Jos padarytos iš 1 cm storio geležinio virbo, kurio galai suploti ir baigiasi 3, 5 cm skersmens apskritomis plokštelėmis, o jų viduryje esančiose skylutėse įtvirtintas tiesus plokščias 2,6 cm pločio kilpos pagrindas — pamina su iškilia briauna iš apačios ties viduriu (pav. 6 : 8, 9), o viršuje iškalta keturkampė 2,8×2,8 cm dydžio kilpelė diržui įnerti. Balno kilpų aukštis 16, plotis — 11 cm.

Tokios balno kilpos su išplotomis plokštelėmis pamonos galuose ir įtvirtintu tiesiu pagrindu Lietuvoje randamos retai. Viena surasta Deveniškėse (Šalčininkų raj.), pilk. 1 ir Pilvinų (Svyrų raj., BTSR), pilk. 7²⁵.

J. Antanavičius, nagrinėdamas visas Lietuvos X—XIV a. balno kilpas, minėtąsias priskyrė IV tipui, kaip ir visas kilpas tiesiomis pamonomis²⁶, kurių lanko viršuje yra stačiakampė plokštelė su horizontalia skylė diržui įverti.

3.3. Žalvarinis žvangutis. Terastas tik vienas pilk. 11. Jis yra kriaušės formos, su kryžmine išpjova apačioje, o viršuje išlieta kilpelė (pav. 6 : 6). Viduje įdėtas akmenukas skambesiui išgauti. Tokie žvanučiai yra neatskiriama žirgo aprangos dalis ir randama beveik visuose tyrinėtuose žirgų kapuose.

3.4. Geležiniai apkalai. Rasti tik 2 taip pat pilk. 11, neaiškios paskirties. Juos sudaro dvi 5 cm ilgio ir 1 cm pločio geležinės juostelės, kurių galai tarpusavyje sujungti kniedėmis (pav. 5 : 4, 5). Kniedžių kartu ir apkalų aukštis yra 1,7 cm. Paralelių jiems kol kas nežinome.

3.5. Geležinės diržų sagtys. Rastos 5 sagtys (žr. 1 lent.). Jos yra dvejopos formos: pailgo keturkampio, nežymiai įsmaugtais šonais (pav. 6 : 2) (2, 3, 11), 4×3, 2,5×2,8 cm dydžio ir masyvesnės keturkampio formos 4×4 cm dydžio (pav. 6 : 1).

3.6. Geležiniai pjautuvai. Rasti 3 kartu su žirgo apranga. Tai labai dažnas reiškinys, ypač būdingas rytų Lietuvai, kur į žirgų kapus kartu su kitais daiktais buvo įdėta ir po pjautuvą (Didžiuliai, Katkuškės, Pabarė, Kapitoniškės ir kt.)²⁷. Skubėtų pjautuvų ilgis nuo įkotės pradžios iki pjautuvo smaigalio 20—22,5 cm, lanko apimtis — 26,5—33,5 cm, aukštis — 5,7—8 cm. Įkotės užlenktos, 10—12 cm ilgio (pav. 5 : 1). Ašmenys su dantukais. Pjautuvai savo forma nesiskiria nuo pjautuvų, rastų kituose rytų Lietuvos pilkapiuose.

3.7. Keramika. Jos rasta pilkapiuose 5 ir 8. Ją sudarė smulkios atskirų lipdytų lygiu paviršiumi puodų šukės, pilkai rausvos spalvos. Puodai, sprendžiant iš atskirų šukių, buvę įvairių formų, ypač pilk. 5. Tai puodai nežymiai profiliuotomis sienelėmis bei atlenktu pakraštėliu į išorę, sienelių storis 0,8—1 cm.

Keramika žirgų kapuose retas reiškinys ir ji nesiskiria nuo puodų šukių, surastų žmonių kapuose.

5. Žirgų kapų chronologija, jų priklausomybė ir vieta tarp kitų tyrinėtųjų paminklų

Ištirtieji Skubėtų pilkapių žirgų kapai, sprendžiant iš juose rastų įkapių (žąslų, balno kilpų, pjautuvų), pilkapių struktūros, taip pat palyginus juos su anksčiau tyrinėtaisiais rytinės Lietuvos dalies pilkapiais, datuoti m. e. X—XII a.

Susumavus 1979 ir 1980 m. Skubėtų pilkapių tyrinėjimų duomenis ir juos palyginus su kitų rytų Lietuvos to meto laidojimo paminklų tyrimų duomenimis, kyla klausimas, kieno sudeginti žirgai čia palaidoti — ar

2 lentelė. Rytų Lietuvos IX—XII a. pilkapiai su degintiniais žirgų kapais

Eil. Nr.	Vietovė	Ištirta pilkapių	Degintinių žirgų kapų	Nedegintinių žirgų kapų	Degintinių žmonių kapų	Tušti	Neaiškūs	Laikotarpis, amžius
1	Bildos (Švenčionių raj.)	3	?					IX—XI
2	Degsnė (Labotiškės) (Molėtų raj.)	7	1	3	4	1	1	IX—XI
3	Dieveniškės (Šalčininkų raj.)	6	1	—	3	1	1	IX—XI
4	Didžiuliai (Šalčininkų raj.)	7	2	—	4	3	—	X—XII
5	Kapitoniškės (Kaišiadorių raj.)	46	8	8	28	10	—	VIII—X
6	Katkuškės (Šalčininkų raj.)	8	6	—	—	2	—	X—XII
7	Pabarė (Šalčininkų raj.)	19	8	—	4	4	4	IX—XII
8	Peršukštas (Švenčionių raj.)	9	4	—	—	5	—	IX—XII
9	Rusių Ragas (Širvintų raj.)	8	2	6	—	—	—	IX—XII
10	Skubėtai (Šalčininkų raj.)	15	11	—	—	4	—	X—XII
11	Stakai (Šalčininkų raj.)	3	1	—	4	2	1	IX—XII
12	Senieji Maceliai, (Eišiškių raj.)	23	skaičius neaiškūs					IX—XII
13	Šveicarai (Vilniaus raj.)	7	2	1	?	4	—	IX—XII
14	Zvirbliai (Vilniaus m.)	23	?	—				IX—XII

karių, ar eilinių žemdirbių? A. Tautavičius, apibendrinamas Kapitoniškių pilkapyne tyrinėjimų rezultatus, mano, kad kukli žirgų apranga rodo buvus palaidotus ne kokius nors karius, bet paprastus Nemuno pakrančių žemdirbius²⁸. Tačiau jau pats faktas, kad žirgas buvo brangi įkapė, kelia abejonių, ar eiliniam žemdirbiui galėjo jį įdėti į kapą. Be to, jei žemdirbys būtų pasiuntęs į pomirtinį gyvenimą kad ir po vieną arklį, tai ir kituose rytų Lietuvos laidojimo paminkluose žirgų kapų būtų žymiai daugiau, o jų, kaip matyti iš 2 lent., yra mažuma. Pvz., Stakuose iš 3 ištirtųjų XI—XII a. pilkapių žirgo kapas buvo tik viename, Didžiuliuose — iš 7 — dviejuose, Kapitoniškėse — iš 46 — 16-oje ir pan.

Mokslinėje literatūroje jau įsigalėjusi nuomonė, kad žirgas yra kario raitelio įkapė²⁹. Senovės slavų tyrinėtojas L. Nyderlė net tokią kuklią įkapę kaip žąslai sieja su raitelio žirgu. Pasak jo, eiliniai žemdirbiai arklius valdydavo tik vadelėmis, o žąslų nenaudojo³⁰. Balno kilpos irgi siejamos su karine funkcija³¹. Šią mintį patvirtina ir tai, kad kituose kapinyuose balno kilpos randamos ne tik žirgų, bet ir atskirai be žirgų palaidotų karių kapuose³².

Taigi peršasi išvada, kad Skubėtų pilkapyne buvo palaidoti ne eilinių žemdirbių, o raitelių karių žirgai.

Tačiau ir gana kukli žirgų apranga atspindi buvusių to meto karių raitelių, kurių žirgai čia palaidoti, nevienodą turtingę bei socialinę padėtį. Iš visų atidengtų kapų išsiskiria kapas pilk. 11. Jis, palyginti su kitais, buvo žymiai turtingesnis. Pvz., likusiuose kapuose rasti tik žąslai ir pjautuvai, o čia šalia žąslų dar rasti ir kamanų apkalai, 2 diržų sagtys, žvangutis ir 2 balno kilpos. Be to, žąslai buvo su laužtukais, tuo tarpu kituose kapuose paprasti — be jų.

Ypač svarbus radinys — balno kilpos. Jos paprastai aptinkamos rečiau negu žąslai ir tik turtingesniuose kapuose. Balno kilpos tarp kitų radinių rytų Lietuvos pilkapiuose sudaro mažumą. Pvz., Katkuškėse buvo iširti 8 pilkapiai su žirgų kapais, o balno kilpos terastos tik viename. Pabarėje — taip pat 8 pilkapiai su žirgų kapais, o balno kilpos rastos tik dviejuose kapuose ir pan.

Vadinasi, balno kilpos liudyty, kad su jomis čia palaidotas žirgas, priklausęs ne eiliniam kariui, o vyresniajam, galbūt būrio vadui.

Skubėtų kapai dar kartą parodo, kad čia gyvenusieji lietuviai savo žirgams skyrė ypatingą dėmesį. Juos laidojo ne tik atskirame pilkapyje, bet galbūt net ir atskirame pilkapyne. Ar čia buvę daugiau žmonių kapų, išskyrus 1951 m. suardytų sudegintų mirusiojo palaikų, sunku spręsti. Pilkapynas nebaigtas tyrinėti. Išsamiai ištyrus paminklą, vaizdas gal pasikeistų. Dabar gi galime kalbėti tik apie žirgų kapus.

Skubėtai nėra vienintelis pilkapynas, kuriame užtikti vien žirgų kapai. Jų rytų Lietuvoje yra ir daugiau. Dabar turimais tyrinėjimų duomenimis, toks pilkapynas buvo Katkuškėse, kuriame rastas tik vienas V—VII a. žmogaus kapas, o likusieji — žirgų (Senieji Maceliai, Varėnos raj.).

Paprotys sudegintą žirgą laidoti atskirame pilkapyje būdingas ne tik lietuviams. Jis užfiksuotas ir šiaurės rytų Rusijoje m. e. VIII—IX a., nors čia daugiau vyravo tradicija, kaip jau minėta, sudegintą žirgą laidoti kartu su savo šeimininku³³.

Žirgai visuose rytų Lietuvos pilkapiuose buvo laidoti po vieną. Skubėtuose irgi panašiai laidota, nors čia 2 pilkapiuose buvo surasta po 2 degintinius kapus. Pvz., pilk. 4 vienas kapas užėmė gana didelį (2,1 × 1,25 m) plotą, o kitas buvo 2 m toliau nuo aprašytojo. Jame kaulai supilti į mažesnę plotelį (60 × 70 cm). Radinių nė viename kape nerasta. Abu kapai buvo vienodame (65 cm) gylyje, ant pagrindo. Analogiškas vaizdas yra ir pilk. 4. Tik viename iš jų buvo surastos 2 apdegusios diržų sagtys.

Ką nors daugiau pasakyti apie šiuos kapus sunku, ypač, kad jie be įkapių. Bet galima daryti prielaidą, kad čia buvę užkasta po 2 sudegintus žirgus. Juk kapų, kuriuose palaidota po 2 ir daugiau žirgų, Lietuvoje aptikta nemažai (Graužiai, Pakalniškiai, Veršvai ir kt.).

Analizuojant Skubėtų pilkapyno žirgų degintinius kapus, kyla klausimas, ar visoje rytų Lietuvoje buvo deginami žirgai ir kada jie pradėti deginti?

Ištirtieji iki šiol negausūs rytų Lietuvos pilkapynai (Dieveniškės, Džiuliai, Pabarė, Katkuškės, Stakai ir kt.) rodyty, kad šiame Lietuvos regione m. e. II tūkstantm. pradžioje žirgai jau buvo deginami ir laidojami atskirame pilkapyje. Tačiau Kapitoniškių ir Rusių Rago pilkapiai parodo ir tai, kad kartu su degintiniais dar buvo ir nedegintų žirgų kapų. Šie pilkapynai yra arčiau centrinės Lietuvos, kur tuo metu vyravo griautinis žirgų laidojimo būdas ir, matyt, kad čia susikryžiavo centrinės ir rytų Lietuvos laidojimo papročių elementai. Panašiai yra ir Degsnės (Labotiškių, Molėtų raj.), pilkapyne, kur taip pat pasireiškė vidurio (Pakapiai, Graužiai, Ruseiniai) ir rytų Lietuvos laidosenos įtaka.

Žirgų deginimo paprotys nėra išplitęs tarp kitų baltų giminių. Jis neprigijęs net likusioje Lietuvoje. Jis neužregistruotas nei jotvingiuose, nei prūsųose. Čia visą laiką išsilaikė griautinis žirgų laidojimo būdas. Pavieniai degintiniai žirgų kapai, kaip jau

minėta, užtikti šiaurės rytų Rusioje, kurioje tyrinėtojai pažymi baltišką žirgų laidojimo ritualą³⁴.

Taigi, kaip rodo tyrinėjimų duomenys, žirgų deginimo paprotys buvo prigijęs tik rytinėje Lietuvos dalyje, kurioje lokalizuojamas ir lietuvių gentinis junginys³⁵.

Žirgų deginimas, kaip ir apskritai kapai su žirgais, iš visų indoeuropiečių tautų labiausiai paplito baltuose³⁶. Slavų teritorijoje taip pat aptinkame degintinių ir nede-gintinių žirgų kapų, bet tik tame regione, kuriame iki atsikeliant slavams gyvenę bal-tai³⁷.

O kada Lietuvoje pradėti deginti žirgai? Ištirtieji Rytų Lietuvos pilkapiai rodo, kad žirgų deginimo paprotys pradėjo plisti tik nuo m. e. IX—X a.³⁸ ir galutinai įsivyravo X—XII a. Taigi žirgai Lietuvoje pradėti deginti žymiai vėliau negu žmonės.

Žirgų deginimas pagoniškoje Lietuvoje, nors plačiai ir neišplito, bet išsilaikė gana ilgai. Pvz., „Eiliuotoji Livonijos kronika“ nurodo, kad XIII a. žemaičiai, rengdamiesi mūšiiui prie Skuodo, savo žyniui pasakė: „Jeigu tik šitoj kelionėj vokiečius nuveikti galėtum ir jei mūšio laukas mums tektų, jei sutriuškintum brolius, mes brangias aukas ant aukurų, tai sudėję degintum žirgus ir šarvus“³⁹.

Rašytiniuose šaltiniuose taip pat išlikę žinių, kad 1377 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Algirdas buvęs sudegintas su 18 karo žirgų⁴⁰, su savo žirgu buvo sudegintas taip pat ir kunigaikštis Kęstutis⁴¹.

Taigi žirgų deginimo paprotys, išplitęs rytų Lietuvoje, išsilaikė, ypač laidojant kunigaikščius ir kilminguosius, net iki XIV a.

Taigi Skubėtų pilkapyno tyrinėjimai atverčia dar vieną puslapį senovės lietuvių žirgų deginimo papročiiui pasekti, jų chronologijai bei jų priklausomybei nustatyti.

6. Išvados

1. Pasirėmus autoriaus 1979 ir 1980 m. Skubėtų (Šalčininkų raj.) pilkapių tyrinėjimų duomenimis, daroma išvada, kad pilkapiai yra būdingi m. e. X—XII a.

2. Skubėtų pilkapiuose buvo laidoti sudeginti karių-raiteliių žirgai.

3. Žirgų laidojimo ritualas mažai skyrėsi nuo žmonių laidojimo pa-pročių. Žirgų sudegindavo kartu su jo apranga laužavietėje ir, išrinkę jo palaikus su nežymia laužo priemaiša, palaidodavo atskirame pilkapyje. Kapą įrengdavo įvairiose sampilo vietose, daugiausia ant pilkapio pa-grindo.

4. Žirgų deginimo paprotys anksčiausiai pasirodė ir labiausiai prigijo rytų Lietuvoje, kurioje gyventa lietuvių genčių. Vėliau, kaip matyti iš rašytinių šaltinių, praktikuotas, kad ir daug rečiau, ir kitose Lietuvos srityse.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1983.II.7

Išnašos

¹ Куликаускаене Р. К. Погребения с конями у древних литовцев.— Советская археология (далее — СА), 1953, т. 17, с. 211—222; Volkaitė-Kulikauskienė R. Ankstyvojo feodalizmo laikotarpis.— Kn.: Lietuvos archeologijos bruožai (toliau — LAB). V., 1961, p. 394—400; Lietuviai IX—XII amžiais (toliau — Lietuviai...). V., 1970, p. 264—265; Lietuvos kario žirgas. V., 1971; Kulikauskienė R., Rimantienė R. Senovės lietuvių papuošalai. V., 1966. Kn. 2.

² Таутавичюс А. З. Восточнолитовские курганы.— В кн.: Вопросы этнической истории народов Прибалтики. М., 1959, с. 137—141; Tautavičius A. Šalčininkų rajono pilkapių tyrinėjimai (toliau — Šalčininkų... pilkapių...). Iš lietuvių kultūros istorijos, 1958, t. 1, p. 65—82; Kapitoniškių pilkapiai.— LTSR MA darbai. A ser. [toliau — MADA], 1957, t. 1(2), p. 95—109.

- ³ Vaitkunskienė L. Žirgų aukos Lietuvoje.—Kn.: Lietuvos archeologija. V., 1981. T. 2, p. 58—77.
- ⁴ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių kario žirgas, p. 9; Lietuvos TSR archeologijos atlasas (toliau — LAA). V., 1977. T. 3, pav. 11.
- ⁵ Kuncienė O. Skubėtų km., Šalčininkų raj., pilkapių tyrinėjimų 1979 ir 1980 m. ataskaita [toliau — Skubėtų pilkapių ataskaita]. Saugoma LTSR MA Istorijos instituto Archeologijos skyriuje (toliau — IIAS), b. 695, 785. Radiniai yra Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejuje (toliau — IEM), neinventorinti.
- ⁶ Kuncienė O. Grigiškių (Neravų) pilkapyno laidojimo papročiai (2. M. e. VIII—X a. pilkapiai).—MADA, 1981, 3(76), p. 94, pav. 1.
- ⁷ Butėnienė E. Kretuonių (Švenčionių raj.) pilkapių 1980 m. tyrinėjimų ataskaita (IIAS, b. 808); Kuncienė O. Grigiškių pilkapyno laidojimo papročiai (2), p. 95.
- ⁸ Kuncienė O. Skubėtų pilkapių ataskaita už 1979 m.; Кунцене О. Раскопки курганов у д. Скубегай.—Археологические открытия 1979 г. М., 1980, с. 380.
- ⁹ Med. kand. doc. G. Česniui už suteiktas žinias autorė dėkoja. Tyrimų rezultatai yra IIAS prie Skubėtų pilkapių 1980 m. tyrinėjimų ataskaitos.
- ¹⁰ Tautavičius A. Šalčininkų raj. pilkapių tyrinėjimų 1951—1952 m. ataskaita yra IIAS, b. 18, p. 33—34.
- ¹¹ Nesudegusių kaulų dalis 1979 m. buvo perduota Lietuvos Veterinarijos akademijai ištirti, bet tyrimo rezultatai negauti.
- ¹² Tautavičius A. Šalčininkų... pilkapynų..., p. 74—80, pav. 12.
- ¹³ Голубева Л. А. Конские погребения в курганах северо-восточной Руси VIII—XI вв.—СА, 1981, т. 4, с. 88—89.
- ¹⁴ Tautavičius A. Kapitoniškių pilkapiai, p. 100—101, pav. 6.
- ¹⁵ Tautavičius A. Šalčininkų... pilkapynų..., p. 76, pav. 10.
- ¹⁶ Kuncienė O. Katkuškių pilkapiai.—MADA, 1973, t. 4(45), p. 95, pav. 5.
- ¹⁷ Kuncienė O. Pabarių (Eišiškių raj.) pilkapių 1966 m. tyrinėjimai (toliau — Pabarių... pilkapių...).—MADA, 1969, t. 1(29), p. 59—63.
- ¹⁸ Кирпичников А. Н. Снаряжения всадника и верхового коня на Руси IX—XIII вв.—Свод археологических памятников, 1973, вып. Е-36, табл. 11, 3.
- ¹⁹ Кулаков В. И. Результаты раскопок грунтового могильника у поселка Клинцовки в 1972 году.—Acta baltico-slavica, 1980, t. 13, рис. 4:1.
- ²⁰ Гуревич Ф. Д. Древности белорусского Поманья. М.—Л., 1962, рис. 103:3.
- ²¹ Rasta Didžiuliuose, Senuosiuose Maceliuose (Šalčininkų raj.) ir Zvirbliuose (Vilniaus mieste). (Tautavičius A. 3. Указ. соч., с. 141, рис. 11; Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių kario žirgas, pav. 24).
- ²² Кирпичников А. Н. Указ. соч., табл. I и III.
- ²³ Cibulska M. Wczesnosredniowieczna wędzidło zelazne z grodziska w Chelmcu, pow. Nowy Sącz.—Wiadom. archeolog., 1966, t. 32, z. 1—2, s. 3—5, rys. 1, 5: c, e.
- ²⁴ LAB, pav. 320; Kulikauskienė R., Rimantienė R. Min. veik., pav. 96, 151, 223; Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių kario žirgas, pav. 25, 26, 27, 28; Vaitkunskienė L. Sidabras senovės Lietuvoje. V., 1981, pav. 55.
- ²⁵ LAB, pav. 322:4; Tautavičius A. Šalčininkų... pilkapynų..., p. 73—74, pav. 8—9.
- ²⁶ Antanavičius J. Balno kilpos Lietuvoje X—XIV a.—MADA, 1976, t. 1(54), p. 73—75, pav. 1, 4.
- ²⁷ Tautavičius A. Šalčininkų... pilkapynų..., pav. 8, 11:1; Kuncienė O. Pabarių... pilkapių..., p. 63—64, pav. 3:2, 4:1, 6:1; Katkuškių pilkapiai, p. 98, 100, pav. 8:1, 10:1, 11:1.
- ²⁸ Tautavičius A. Kapitoniškių pilkapiai, p. 106.
- ²⁹ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai..., p. 264; Lietuvių kario žirgas, p. 1. Plačiau žr. 1 išn.
- ³⁰ Нидерле Л. Славянские древности. М., 1956, с. 390.
- ³¹ Кирпичников А. Н. Указ. соч., с. 44.
- ³² Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių kario žirgas, p. 18; Antanavičius J. Min. veik., p. 69.
- ³³ Голубева Л. А. Указ. соч., с. 91.
- ³⁴ Седов В. В. Еще раз о вкладе балтов в культуру восточных славян.—СА, 1973, № 3, с. 77—78; Голубева Л. А. Указ. соч., с. 87—91.
- ³⁵ LAA, t. 3, žemėl. 9.
- ³⁶ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių kario žirgas, p. 22.
- ³⁷ Седов В. В. Указ. соч., с. 78; Шмидт Е. А. Об этническом составе населения Гнездова.—СА, 1970, т. 3, с. 102—108.
- ³⁸ Tautavičius A. Šalčininkų... pilkapynų..., p. 80, 81.
- ³⁹ Eiliiotoji Livonijos kronika. Vertimas į lietuvių kalbą. Saugomas LTSR Mokslų Akademijos Istorijos instituto bibliotekoje, b. 14, p. 175.
- ⁴⁰ Scriptorum Rerum Prussicarum. Leipzig, 1863. T. 2, p. 113.
- ⁴¹ Ten pat, p. 620—621.

Погребения с сожженными конями в курганах дер. Скубетай (Шальчининский р-н) X—XII вв.

Кунцене О. В.

Резюме

В курганах восточной Литвы, кроме погребений людей, часто обнаруживаются и захоронения коней. В I и в начале II тысячелетия н. э. погребения с конями распространялись по всей территории Литвы. Обряд захоронения коней был разнообразным.

В центральной и Юго-Западной Литве коней хоронили несожженными, отдельно от своих хозяев, чаще всего в отдельной части могильника. В центре Жямайтии (Западная Литва) в погребальную яму, в которой хоронили и всадника, клали лишь голову коня. В Восточной Литве с VIII в. н. э. коней сжигали и хоронили в курганах.

Такой типичный памятник, исследованный автором в 1979—1980 гг., обнаружен в дер. Скубетай (Шальчининский р-н, Восточная Литва).

Курганы находятся в 45 км к югу от г. Вильнюс, в лесу. Здесь сохранилось 43 кургана. Из них в 1979—1980 гг. было исследовано 15 курганов. Высота курганов достигает 0,5—2, диаметр — 8—14 м. Все курганы сооружены из песка и имеют форму сплющенного полушария. У подножия курганы опоясаны рвами глубиной 0,5—0,6 и шириной 1—1,6 м или ямами длиной 6—6,5, шириной 2—2,5 и глубиной 0,5—0,6 м.

В исследованных курганах были обнаружены только захоронения сожженных коней. Обычно в курганах находится по одному погребению, однако в курганах № 3 и № 4 обнаружено 2 погребения. Сожжение совершалось в стороне, в кострище, откуда кальцинированные кости коней захоронялись в разных местах кургана, большинство на основании, в насыпи и даже во рвах. Погребения коней по положению костей можно разделить на 3 группы.

К I группе относятся погребения, в которых сожженные кости с остатками кострицы и поврежденным погребальным инвентарем разбросаны на большой площади (1×1,5 или 1,6×2 м); большинство конских костей концентрировалось в одном месте — в центре или у края.

Ко II группе относятся погребения, в которых обнаруживается только несколько кальцинированных костей, также разбросанных на большой площади (1,5×1,8 или 1×2 м).

К III группе относятся погребения, в которых сожженные кости с поврежденным огнем погребальным инвентарем помещены в небольшой яме.

Погребения I и II групп обнаружены не только в курганах дер. Скубетай — они распространены по всей Восточной Литве. Погребения III группы более известны среди людских погребений.

Коней сжигали и хоронили вместе с погребальным инвентарем, который состоял из конского снаряжения (удила, стремена, бубенчики, оковки, поясные пряжки), кроме того, были обнаружены серпы.

Из находок больше всего встречаются железные удила, имеющие на концах большие (рис. 5:1,4) или маленькие кольца. В археологическом материале Литвы реже встречаются удила с маленькими (диаметром 2,5 см) кольцами (рис. 5:3, рис. 6:7). В кургане № 11 такие удила обнаружены с тонкими прямыми псалями.

Обнаружено лишь 2 экз. стремян с прямыми основаниями в кургане № 11 (рис. 6:8,9).

Кроме стремян и удил, в кургане № 11 обнаружен бронзовый шаровидный бубенчик.

Судя по исследованным материалам, в курганах дер. Скубетай были захоронены только кони, которые принадлежали воинам.

У других балтских племен обряд сожжения не распространен. Он не известен среди куршских, жямайтских и ятвяжских племен, которые своих коней хоронили в несожженном виде.

Погребения с сожженными конями — типичное явление только для восточной Литвы, где жили племена литовцев. Обряд сожжения коней, как и погребения с конями, вообще среди индоевропейских племен наиболее распространен на территории балтов.

В восточной Литве сожжение коней отмечено лишь с IX—X вв. н. э. В X—XII вв. оно уже прочно вошло в обычай.

Обряд сожжения боевых коней в древней Литве существовал довольно долго. По письменным источникам, в XIV в. н. э. литовские великие князья Альгирдас и Кястутис были также сожжены с боевыми конями.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
7.II.1983

Kunciėnė O.

Burials of burned horses in Skubėtai (Šalčininkai distr.) barrows of the X—XII cent.